

: રૂપરેખા :

- 4.0 ઉદ્દેશો
- 4.1 પ્રસ્તાવના
- 4.2 રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકનો અર્થ
  - 4.2.1 રાષ્ટ્રીય આવકનો અર્થ
  - 4.2.2 માથાદીઠ આવકનો અર્થ
- 4.3 રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકનું પ્રમાણ અને વૃદ્ધિદર
- 4.4 રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકની અન્ય દેશો સાથેની તુલના
- 4.5 રાષ્ટ્રીય આવકને અસરકરતા પરિબલો
  - 4.5.1 આર્થિક પરિબલો
    - 4.5.1.1 કુદરતી સંસાધનો
    - 4.5.1.2 શ્રમની કાર્યક્ષમતા
    - 4.5.1.3 મૂડીનું પ્રમાણ
    - 4.5.1.4 ટેકનોલોજિકલ જ્ઞાન
    - 4.5.1.5 ઔદ્યોગિક સાહસિકતા
    - 4.5.1.6 વિદેશી મૂડી
  - 4.5.2 બિન આર્થિક પરિબલો
    - 4.5.2.1 સામાજિક અને ધાર્મિક પરિબલો
    - 4.5.2.2 રાજકીય સ્થિરતા
    - 4.5.2.3 આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો
    - 4.5.2.4 આંતરિક શાંતિ
    - 4.5.2.5 વસ્તી વૃદ્ધિ
    - 4.5.2.6 કુશળ અને કાર્યક્ષમ વહીવટીતંત્ર
    - 4.5.2.7 શિક્ષણનો વ્યાપક પ્રસાર
- 4.6 સારાંશ
- 4.7 તમારી પ્રગતિ ચકાસો
- 4.8 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 4.9 કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો
- 4.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો

4.1 ઉદ્દેશો:

- ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકમાં થયેલ ફેરફાર તથા તેના વૃદ્ધિદરને જણાવો.
- ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકની તુલના અન્ય દેશો સાથે કરવી.

➤ રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવક પર અસરકારતા પરિબલોની સમજણ કેળવવી.

4.1 પ્રસ્તાવના:

રાષ્ટ્રીય આવક એ સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્રનો પાયાનો ખ્યાલ છે. રાષ્ટ્રીય આવક એ દેશની આર્થિક કામગીરીનું સરવૈયું છે. કોઈ પણ દેશની આર્થિક પરિસ્થિતિ અને તેમાં કેવા ફેરફારો થઈ રહ્યાં છે તેના અભ્યાસ માટે રાષ્ટ્રીય આવક વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે. અલ્પવિકસિત દેશોમાં 'ઉત્પાદન પદ્ધતિ' દ્વારા રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરવી અનુકૂળ અને પ્રચલિત છે. કોઈપણ દેશમાં વર્ષ દરમિયાન પેદા થતી ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના નાણાંકીય મૂલ્યને કોઈ એક ચોક્કસ આંકડામાં કે માપમાં રજૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક તરીકે ઓળખાય છે. દરેક દેશની સરકાર રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી પોતાના સરકારી ખાતા દ્વારા અથવા શિક્ષણ અને સંશોધન કરતી સંસ્થાઓ દ્વારા કરાવે છે. માથાદીઠ આવકના પ્રમાણનો આધાર જે તે દેશની જનસંખ્યા પર આધારિત છે. દેશની રાષ્ટ્રીય આવકને દેશની જનસંખ્યાથી ભાંગતાં માથાદીઠ આવક પ્રાપ્ત થાય છે.

4.2 રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકનો અર્થ

4.2.1 રાષ્ટ્રીય આવકનો અર્થ :

રાષ્ટ્રીય આવક એટલે વર્ષ દરમિયાન ખેતી, ઉદ્યોગ અને સેવાના ક્ષેત્રમાં જે કુલ ઉત્પાદન થાય છે તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય. આપણે જ્યારે કહીએ છીએ કે ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક ૧૬૬ લાખ કરોડ રૂપિયા છે તેનો અર્થ એ થાય કે ખેતી, ઉદ્યોગ અને સેવાના ક્ષેત્રમાં એક વર્ષ દરમિયાન ૧૬૬ લાખ કરોડ રૂપિયાની ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થયું છે.

આલ્ફ્રેડ માર્શલના મતે,

×વર્ષ દરમિયાન દેશના શ્રમ અને મૂડીનો કુદરતી સંપત્તિ (જમીન) સાથે સહયોગ થવાથી જે ભૌતિક (દૃશ્ય) અને અભૌતિક (અદૃશ્ય સેવાઓ) વસ્તુઓનું ચોખ્ખું ઉત્પાદન થાય છે તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક છે. × પ્રો. માર્શલની આ વ્યાખ્યામાં ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના ચોખ્ખા ઉત્પાદન ઉપર ભાર મૂક્યો છે તેથી આ વ્યાખ્યા ઉત્પાદનલક્ષી ગણાય છે.

ઈરવિંગ ફિશરના મતે,

×વર્ષ દરમિયાન દેશના નાગરિકોએ જેટલા પ્રમાણમાં વસ્તુઓ અને સેવાઓની પ્રત્યક્ષ વપરાશ કરી હોય તેના પ્રમાણને રાષ્ટ્રીય આવક કહેવાય છે. × આ વ્યાખ્યામાં ફિશરે ભૌતિક અને અભૌતિક વસ્તુઓ-સેવાઓની વપરાશ ઉપર ભાર મૂક્યો છે. તેથી આ વ્યાખ્યા વપરાશલક્ષી ગણાય છે.

4.2.2 માથાદીઠ આવકનો અર્થ :

કોઈ પણ દેશની આર્થિક સ્થિતિનું સાચું ચિત્ર રાષ્ટ્રીય આવક નહીં પરંતુ દેશની માથાદીઠ આવક રજૂ કરે છે. દેશના લોકોના આર્થિક કલ્યાણનું ચિત્ર રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં માથાદીઠ આવક વધુ સારી રીતે રજૂ કરી શકે છે. રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં માથાદીઠ આવક સરેરાશ માપ રજૂ કરતો હોવાથી વધુ નજીકથી આર્થિક બાબતને રજૂ કરે છે.

×વર્ષ દરમિયાન દેશની રાષ્ટ્રીય આવકને દેશની કુલ વસ્તી વડે ભાંગતા જે તે દેશની માથાદીઠ આવક પ્રાપ્ત થાય છે. ×

$$\text{માથાદીઠ આવક} = \frac{\text{કુલ રાષ્ટ્રીય આવક}}{\text{કુલ વસ્તી}}$$

દા.ત. ધારો કે વર્ષ દરમિયાન કોઈ એક દેશની રાષ્ટ્રીય આવક ૧,૬૬,૦૦,૦૦૦ કરોડ રૂપિયા છે અને કુલ વસ્તી ૧૨૧ કરોડ હોય તો દેશની માથાદીઠ આવક

$$\text{માથાદીઠ આવક} = \frac{૧,૬૬,૦૦,૦૦૦}{૧૨૧ \text{ કરોડ}}$$

= ૧,૩૭,૧૮૦ રૂપિયા થશે.

અર્થાત્ વર્ષ દરમિયાન આ દેશના નાગરિકો સરેરાશ ૧,૩૭,૧૮૦ રૂપિયા આવક મેળવે છે તેમ કહી શકાય.

4.3 રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકનું પ્રમાણ અને વૃદ્ધિદર

ભારતમાં સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ પહેલાં રાષ્ટ્રીય આવકના અંદાજ માટે કોઈ ખાસ પ્રયત્નો થયા ન હતા. ભારતમાં સૌ પ્રથમ ૧૮૬૮માં દાદાભાઈ નવરોજીએ રાષ્ટ્રપતિની આગેવાની લીધી હતી. ત્યારે તેમના પુસ્તક 'Poverty and Un-British Rule in India' માં માથાદીઠ આવક રૂ. ૨૦ દર્શાવાઈ છે. ફિન્ડલે શિરાજે ૧૯૧૧માં માથાદીઠ આવક રૂ. ૪૯ કરોડ અને ડો. વી. કે. આર. વી. રાવે વર્ષ ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૯ સુધી રૂ. ૭૯ માથાદીઠ આવક દર્શાવી છે.

સ્વતંત્રતા પછી ભારત સરકારે ઓગસ્ટ ૧૯૪૮માં પ્રો. પી. સી. મહાલનોબીલ્સની અધ્યક્ષતા નીચે એક રાષ્ટ્રીય આવક સમિતિની રચના કરવામાં આવી, જેનો ઉદ્દેશ ભારત દેશની રાષ્ટ્રીય આવકનું અનુમાન લગાવવાનો હતો. આ સમિતિએ એપ્રિલ ૧૯૫૧માં તેમના પ્રાથમિક અહેવાલની રજૂઆત કરી, જે અનુસાર ૧૯૪૮-૪૯માં દેશની કુલ રાષ્ટ્રીય આવક ૮૬૫૦ કરોડ રૂપિયા અને માથાદીઠ આવક ૨૪૬.૮૦ રૂપિયા હતી. વર્તમાનમાં રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકના પ્રમાણનું ચિત્ર સાવ અલગ જ છે જે આપણે જોઈએ.

સૂચિ-૪.૧

રાષ્ટ્રીય આવક (GDP) (૨૦૧૧-૧૨ના સ્થિર ભાવોએ, કરોડ રૂ.માં)

વર્ષ	રાષ્ટ્રીય આવક	વૃદ્ધિદર (%માં)	માથાદીઠ આવક	વૃદ્ધિદર (%માં)
2008-09	70,93,403	3.1	61,468	1.7
2009-10	76,51,078	7.9	65,374	6.4
2010-11	83,01,235	8.5	69,994	7.0
2011-12	87,36,331	5.2	71,609	2.3
2012-13	92,13,017	5.5	74,599	4.2
2013-14	98,01,370	6.4	78,348	5.0
2014-15	1,05,27,674	7.4	83,746	6.1
2015-16	1,13,86,145	8.2	88,746	6.8
2016-17	1,21,96,006	7.1	93,888	5.8
2017-18	1,30,10,843	6.7	98,867	5.3

Source : CSO. Back Series, Press note 28 Nov. 2018

ઉપરોક્ત સૂચિમાં છેલ્લા દસ વર્ષની રાષ્ટ્રીય અને માથાદીઠ આવકની આંકડાકીય માહિતી આપેલ છે. જેનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાય છે કે રાષ્ટ્રીય આવકમાં સતત વધારો થાય છે. પરંતુ તેના વૃદ્ધિદરમાં ઘણો ચડાવ-ઉતાર થાય છે. વર્ષ ૨૦૦૮-૦૯માં કુલ રાષ્ટ્રીય આવક ૭૦,૯૩,૪૦૩ કરોડ રૂ. છે જે ૨૦૦૯-૧૦માં વધીને ૭૬,૫૧,૦૭૫ કરોડ રૂપિયા થાય છે અને વૃદ્ધિદર ૩.૧% થી વધીને ૭.૯% થાય છે. અહીં બન્ને વર્ષોના વૃદ્ધિદરનો તફાવત તમામ વર્ષો કરતાં સૌથી વધુ છે. વર્ષ ૨૦૧૦-૧૧માં રાષ્ટ્રીય આવક ૮૩,૦૧,૨૩૫ કરોડ રૂપિયા થાય છે જે વધીને વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨માં ૮૭,૩૬,૩૩૧ કરોડ રૂ. થાય છે. પરંતુ વર્ષ ૨૦૧૦-૧૧ કરતાં વર્ષ ૨૦૧૧-૧૨માં રાષ્ટ્રીય આવકના વૃદ્ધિદરમાં મોટો ઘટાડો થાય છે. છેલ્લા દસ વર્ષમાં રાષ્ટ્રીય આવક સતત વધતી ગઈ છે. આ વર્ષોમાં વસ્તીમાં પણ વધારો થયો છે તેમ છતાં માથાદીઠ આવકમાં હકારાત્મક ફેરફારો થયા છે. જે દેશની સતત વધતી જતી વિકાસની નિશાની છે. રાષ્ટ્રીય આવકમાં જેટલો વૃદ્ધિદર જોવા મળે છે તેટલો વૃદ્ધિદર માથાદીઠ આવકમાં જોવા મળતો નથી તેનું કારણ વધતી જતી વસ્તી ગણાવી શકાય.

4.4 રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકની અન્ય દેશો સાથેની તુલના

વર્તમાન સમયમાં દરેક દેશ સમગ્ર વિશ્વમાં પોતાની આગવી છાપ દર્શાવવા સતત હરીફાઈ કરે છે. વિશ્વના અન્ય દેશોની તુલનામાં પોતાની રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવક વધારવા માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે. ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકની તુલના અન્ય દેશો સાથે કરીએ.

સૂચિ-૪.૨

રાષ્ટ્રીય આવક (GDP in Current US\$, 2017)

દેશ	રાષ્ટ્રીય આવક (મિલિયન ડોલરમાં)	રાષ્ટ્રીય આવકનો વૃદ્ધિદર (%)	માથાદીઠ આવક (ડોલરમાં)	માથાદીઠ આવકનો વૃદ્ધિદર (%)
અમેરિકા	19390604.00	2.27	59531.66	1.55
જાપાન	4872136.95	1.71	38428.10	1.88
ચીન	12237700.48	6.90	8826.99	6.30
ઓસ્ટ્રેલિયા	1323421.07	1.96	47290.91	0.35
ભારત	2600818.24	6.68	19.84.10	5.49
બ્રાઝિલ	2055505.50	0.98	9821.41	0.19
નેપાળ	24880.27	7.91	849.01	6.72
પાકિસ્તાન	304951.82	5.70	1547.85	3.66
શ્રીલંકા	87357.21	3.31	4073.74	2.15
કેનેડા	1653042.80	3.05	45032.12	1.80
વિશ્વ	80737576.00	3.14	10721.61	1.96

Source : www.worldbank.org

ઉપરોક્ત સૂચિ જોતાં કહી શકાય કે અમેરિકા, ચીન, જાપાન જેવાં દેશોની તુલનામાં ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક ઓછી છે જ્યારે બીજા અન્ય દેશોની તુલનામાં ભારતમાં રાષ્ટ્રીય આવક વધુ છે. ભારતનો રાષ્ટ્રીય આવકનો વૃદ્ધિદર ૬.૬૮% જે વિકસતા જતાં અર્થતંત્રની નિશાની છે. ભારતની માથાદીઠ આવક ૧૯૮૪.૧૦ ડોલર છે જ્યારે અન્ય દેશોની માથાદીઠ આવક ભારતની તુલનામાં સારી કહી શકાય. ચીનની માથાદીઠ આવક ભારત કરતાં ચાર ઘણી વધુ છે. જો કે માથાદીઠ આવકના વૃદ્ધિદરમાં ભારતમાં સ્થિતિ સારી કહી શકાય. તેમ છતાંય રાષ્ટ્રીય આવકના કદમાં સમગ્ર વિશ્વમાં ટોપ ટેન દેશોમાં ભારતનો સમાવેશ થાય છે. વર્ષ ૨૦૧૭માં રાષ્ટ્રીય આવકમાં પ્રથમ, બીજા અને ત્રીજા નંબરે અનુક્રમે અમેરિકા, ચીન અને જાપાનનો સમાવેશ થાય છે. જેમાં ભારત સાતમાં ક્રમે આવે છે.

4.5 રાષ્ટ્રીય આવકને અસરકરતા પરિબળો

4.5.1 આર્થિક પરિબળો

4.5.1.1 કુદરતી સંસાધનો

કુદરતી સંસાધનો એટલે એવા સંસાધનો કે જે કોઈ પણ દેશને કુદરત તરફથી ભેટ સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થયેલ છે. જે દેશમાં વિપુલ માત્રામાં રહેલ કુદરતી સંસાધનો વસ્તુઓ અને સેવાઓના ઉત્પાદનના મુખ્ય સ્ત્રોત હોય તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવકનું કદ ઊંચું રહે છે. જો કે કુદરતી સંસાધનોના ઉપયોગની મર્યાદા ટેકનોલોજી અને મૂડી રોકાણના પ્રમાણ પર આધારિત છે. ટેકનોલોજી અને મૂડી દ્વારા દેશમાં કુદરતી સંસાધનોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકાય છે. જે દેશમાં લોકો અશિક્ષિત, નિરક્ષર અને અજ્ઞાની હોય તેવા દેશોમાં કુદરતી સંસાધનો વણવપરાયેલા પડી રહે છે અથવા તેનો દૂરપયોગ થાય છે. પરિણામે આવા દેશોમાં રાષ્ટ્રીય આવક ઘણી નીચી રહે છે.

4.5.1.4 શ્રમની કાર્યક્ષમતા

જે દેશમાં શ્રમિકોની કાર્યક્ષમતા ઊંચી હોય, કાર્યમાં નિપૂણ હોય, સખત મહેનતુ અને પ્રમાણિક હોય તે દેશમાં રાષ્ટ્રીય આવક ઊંચી રહે છે. જો શ્રમિકો શારીરિક રીતે નબળા અને માનસિક રૂપે અસ્વસ્થ હોય તો તેમની કાર્યમાં નિષ્ઠા રહેતી નથી અને ઉત્પાદન વધારી શકાતું નથી, કાર્યક્ષમ શ્રમિકો દેશની સાચી મૂડી કહેવાય છે. આમ, કહી શકાય કે રાષ્ટ્રીય આવક અને શ્રમની કાર્યક્ષમતા સીધી રીતે એકબીજાથી સંબંધિત છે.

4.5.1.3 મૂડીનું પ્રમાણ

કોઈ પણ દેશની ઊંચી રાષ્ટ્રીય આવક માટે પર્યાપ્ત માત્રમાં મૂડી પૂર્વ શરત છે. જ્યારે દેશમાં મૂડીનો ભંડાર વધુ હોય તો રાષ્ટ્રીય આવક ઊંચી રહે છે. રાષ્ટ્રીય આવક એ કુદરતી સંસાધનો અને મૂડીના જથ્થાની સહાયથી ઉત્પાદિત થયેલ ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓનો સરવાળો છે. જો દેશમાં મૂડીનો જથ્થો ઓછો હોય તો વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ઉત્પાદન વધારવું શક્ય નથી. નીચા મૂડીના ભંડારને કારણે કુદરતી સંસાધનોનો પૂરતો ઉપયોગ કરી શકતો નથી અને કુદરતી સંસાધનો વણવપરાયેલા પડી રહે છે.

4.5.1.4 ટેકનોલોજીકલ જ્ઞાન

નવી ઉત્પાદન પદ્ધતિઓ તથા સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાની નવી તકનીકો વસ્તુઓ અને સેવાઓના ઉત્પાદનમાં વધારો કરે છે. વૈજ્ઞાનિક સંસાધનો ઉત્પાદન ખર્ચ ઘટાડવામાં સૌથી મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. આમ, નવ પ્રવર્તનો અને નવીન સંશોધનો રાષ્ટ્રીય આવક તથા માથાદીઠ આવકને વધારવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. જે દેશમાં ટેકનોલોજીકલ જ્ઞાનનું પ્રમાણ મર્યાદિત હોય છે તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક નીચી રહે છે.

4.5.1.5 ઔદ્યોગિક સાહસિકતા

દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા, મહત્વકાંક્ષી અને સબળ નેતૃત્વ શક્તિ ધરાવતા સાહસિકો રાષ્ટ્રીય આવકને અવરોધતા પરિબળોને નિર્મૂળ કરી રાષ્ટ્રીય આવકને ટોચ પર લઈ જાય છે. જે દેશમાં ઉદ્યોગ સાહસિકો જોખમ અને અનિશ્ચિતતા વહન કરે છે તે દેશમાં રાષ્ટ્રીય આવકનું પ્રમાણ વધુ રહે છે. જે ઉત્પાદનમાં પહેલ કરે છે તથા ઉત્પાદન બાબતોમાં રસ લે છે તે નફો મેળવે છે. જ્યારે આગસું સાહસિકો ઉત્પાદનની ગતિને વેગ આપી શકતા નથી.

4.5.1.6 વિદેશી મૂડી

વિદેશી સહાય તથા વિદેશી મૂડીરોકાણ દેશની રાષ્ટ્રીય આવક વધારવામાં મહત્વની સાબિત થાય છે. ઘરેલું અપર્યાપ્ત બચત તથા ઉત્પાદનમાં વધારાતી વિદેશી યંત્ર સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવા વિદેશી મૂડી રામબાણ છે. આમ, વધારે વિદેશી મૂડીથી ઉત્પાદનને વધારે વેગ મળતાં રાષ્ટ્રીય આવક ઊંચી રહે છે. ભારત દેશમાં ઘરેલું બચત ઉત્પાદકીય મૂડી રોકાણ માટે અપૂરતી છે. આથી દેશને વિદેશી મૂડી પર વધારે આધાર રાખવો પડે છે.

4.5.2 બિન આર્થિક પરિબળો

4.5.2.1 સામાજિક અને ધાર્મિક પરિબળો

સમાજમાં રહેલ અંધવિશ્વાસ, રૂઢિચુસ્તતા, જાતિવાદ, પરિવર્તન સામે વિરોધ વગેરે કારણોથી ઉત્પાદન પર વિપરીત અસર કરે છે. જે રાષ્ટ્રીય આવકને નીચી રાખે છે. જ્યારે આવા સમાજમાં સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓનું નવનિર્માણ થાય. વિચારોનું વૈજ્ઞાનિકીકરણ થાય ત્યારે દેશમાં રાષ્ટ્રીય આવક વધે છે.

4.5.2.2 રાજકીય સ્થિરતા

રાજકીય સ્થિરતા દેશમાં વ્યાપાર-ઉદ્યોગના વ્યાપમાં વધારો થાય છે. જે દેશમાં રાજકીય સ્થિરતા હોય તે દેશમાં સરકાર પર પ્રજાને વધુ વિશ્વાસ હોય છે. રાજકીય સ્થિરતાથી દેશના કાયદાઓમાં મોટા

ફેરફારો થતાં નથી તથા યોજનાઓમાં સળંગ સૂત્રતા જળવાય છે. જે ધંધાકીય જોખમો ઘટાડે છે અને ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિ વેગવંતી બને છે. આમ, રાજકીય સ્થિરતા ધરાવતા દેશમાં રાષ્ટ્રીય આવક વધુ રહે છે.

4.5.2.3 આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો

રાષ્ટ્રીય આવક વધારવામાં સારા આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો પણ મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. સારા સંબંધોથી જરૂરી આયાતો વધે છે સાથે નિકાસમાં પણ બહોળા પ્રમાણમાં વધારો થાય છે. જેથી રાષ્ટ્રીય આવક ઊંચી રહે છે. જ્યારે યુદ્ધ જેવી પરિસ્થિતિ ધરાવતા આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો રાષ્ટ્રીય આવકની વૃદ્ધિ માટે અવરોધરૂપ રહે છે.

4.5.2.4 આંતરિક શાંતિ

રાષ્ટ્રીય આવક વધારવામાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોની જેમ આંતરિક સંબંધો પણ મહત્વના પુરવાર થાય છે. જો દેશમાં વર્ગ વિગ્રહ હડતાળો, હુલ્લડો જેવી પરિસ્થિતિ વધુ હોય તો ઉત્પાદનનું પ્રમાણ ઘટતાં રાષ્ટ્રીય આવકનું પ્રમાણ નીચું રહે છે. હુલ્લડ, હડતાળો તથા આંતરિક વર્ગ વિગ્રહને કારણે ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓ બંધ પડે છે. જેથી રાષ્ટ્રીય આવક નીચી રહે છે.

4.5.2.5 વસ્તી વૃદ્ધિ

અતિ વસ્તી રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકને ઘટાડે છે. દેશમાં રાષ્ટ્રીય આવકના વૃદ્ધિદર કરતાં વસ્તી વૃદ્ધિદર વધુ હોય તો માથાદીઠ આવકમાં ઘટાડો થાય છે. જો દેશમાં બિનઉત્પાદક વયજૂથનું પ્રમાણ વધુ હોય તો રાષ્ટ્રીય આવક સાથે માથાદીઠ આવકનું પ્રમાણ નીચું રહે છે. અતિ વસ્તીથી સમાજમાં સમસ્યાઓનું પ્રમાણ ઊંચું રહે છે. જે રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકને નીચી રાખે છે. આમ, અતિ વસ્તી રાત્રિનો ચોર છે જે દેશમાં થયેલાં ઉત્પાદનને અદૃશ્ય કરી નાખે છે. પરિણામે વધારે વસ્તી ધરાવતા દેશો વસ્તી ઘટાડવા માટે સતત કાર્યશીલ રહે છે.

4.5.2.6 કુશળ અને કાર્યક્ષમ વહીવટીતંત્ર

સ્થિર સરકાર તથા કાર્યક્ષમ અને પ્રમાણિક વહીવટીતંત્ર એ રાષ્ટ્રીય આવક વધારવામાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવે છે. નબળી સરકાર તથા ભ્રષ્ટ્ર વહીવટી તંત્રથી ઉત્પાદનની ગતિમાં ઘટાડો થાય છે. બિનકાર્યક્ષમ વહીવટી તંત્રથી લોકોને ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિમાં રસ રહેતો નથી. આથી રાષ્ટ્રીય આવક નીચી રહે છે.

4.5.2.7 શિક્ષણનો વ્યાપક પ્રસાર

વિશ્વ પર નજર નાખીએ તો તરત જ સમજાઈ જશે કે દેશમાં શિક્ષણ વ્યાપક પ્રસાર છે તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક પણ વધુ છે. કુશળ, તાલીમ પામેલા, શિક્ષિત લોકો દેશની સાચી મૂડી છે જે રાષ્ટ્રીય આવકને ઊંચે શિખરે લઈ જાય છે.

4.6 સારાંશ

ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક ૧૯૪૮-૪૯માં ૮૬૫૦ કરોડ રૂપિયા હતી એ ૨૦૧૭-૧૮ માં વધીને ૧,૩૦,૧૦,૮૪૩ કરોડ રૂપિયા થઈ. આ સાથે માથાદીઠ આવક ક્રમશઃ ૨૪૬ રૂ. થી વધીને ૮૮,૮૬૭ થઈ હતી. આમ, ભારતે રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવક એ બાબતમાં વૈશ્વિક અર્થતંત્રમાં પોતાની આગવી ઓળખ ઊભી કરી છે. રાષ્ટ્રીય આવકની બાબતમાં સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રથમ દસ દેશોમાં પોતાનું સ્થાન બનાવ્યું છે. રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકને જો હજુ પણ તેજ ગતિ આપવી હોય તો માનવ મૂડીમાં વધારે રોકાણની આવશ્યકતા છે. શિક્ષણ અને કેળવણીનો શ્રમ રાષ્ટ્રીય આવકને વધારવામાં સૌથી મહત્વના પરિબળ છે. તેમજ રાજકીય સ્થિરતા અને આંતરિક શાંતિને પણ ધ્યાનમાં લેવાની તાતી જરૂર છે.

4.7 તમારી પ્રગતિ ચકાસો:

નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો.

1. વર્ષ ૧૯૪૯માં કોના અધ્યક્ષ સ્થાને રાષ્ટ્રીય આવક સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી ?
.....
.....
.....
2. આઝાદી પહેલાં કોના અને કયાં પુસ્તકમાં રાષ્ટ્રીય આવક દર્શાવાય છે ?
.....
.....
.....
3. રાષ્ટ્રીય આવકના પ્રમાણમાં ભારતનો ક્રમ વિશ્વમાં કયાં નંબરે આવે છે ?
.....
.....
.....
4. અકુશળ શ્રમિકોની રાષ્ટ્રીય આવક પર કેવી અસર થાય છે ?
.....
.....
.....
5. કુદરતી સંસાધનો એટલે શું ?
.....
.....
.....
6. દેશની રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કોઈ કરે છે ?
.....
.....
.....
7. વર્ષ ૨૦૧૭માં વિશ્વમાં રાષ્ટ્રીય આવકમાં પ્રથમ ક્રમે કયો દેશ આવે છે ?
.....
.....
.....
8. ભારતની માથાદીઠ આવક કરતાં ઓછી માથાદીઠ આવક ધરાવતા દેશોના નામ જણાવો.
.....
.....
.....
9. વર્ષ ૨૦૧૭માં ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં અમેરિકન રાષ્ટ્રીય આવક કેટલાં ઘણી વધુ છે ?
.....
.....
.....

.....
10. ઔદ્યોગિક સાહસિકોના લક્ષણો જણાવો.
.....
.....
.....

(B) નીચેના વિધાનો ખરા છે કે ખોટા તે જણાવો.

1. દેશમાં રોગચાળો ફાટી નીકળે તો રાષ્ટ્રીય આવકમાં ઘટાડો થાય છે.
2. જો કુદરતી સંસાધનો બિનઉપયોગી પડી રહેતા હોય તો તેની રાષ્ટ્રીય આવક પર અનુકૂળ અસર થાય છે.
3. દેશમાં સરકાર સતત બદલાતી હોય તો રાષ્ટ્રીય આવક પર વિપરીત અસર થાય છે.
4. રાષ્ટ્રીય આવક સ્થિર હોય તો વસતી વધવા સાથે માથાદીઠ આવક વધે છે.
5. દેશમાં હડતાળો વધવાથી રાષ્ટ્રીય આવક ઘટે છે.
6. યુદ્ધ જેવી પરિસ્થિતિ રાષ્ટ્રીય આવક માટે અવરોધરૂપ છે.
7. નવી ટેકનોલોજી રાષ્ટ્રીય આવક પર વિપરીત અસર કરે છે.
8. વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોથી ઉત્પાદન ખર્ચ ઘટે છે.
9. ભારતની માથાદીઠ આવક શ્રીલંકાની માથાદીઠ આવક કરતાં વધુ છે.
10. વિદેશી મૂડી દેશની રાષ્ટ્રીય આવક વધારામાં સહાયક નથી.

4.8 ચાવીરૂપ શબ્દો

- ◆ **રાષ્ટ્રીય આવક :** દેશમાં વર્ષ દરમિયાન પેદા થતી ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના નાણાંકીય મૂલ્યનો સરવાળો એટલે રાષ્ટ્રીય આવક.
- ◆ **માથાદીઠ આવક :** દેશની કુલ રાષ્ટ્રીય આવકને દેશની કુલ વસ્તી વડે ભાંગતા જે સરેરાશ આવે તે માથાદીઠ આવક છે.
- ◆ **કુદરતી સંસાધનો :** પૃથ્વી પર મળી આવતા અને માનવીને ઉપયોગમાં આવતા કુદરતી પદાર્થોને કુદરતી સંસાધનો કહે છે.
- ◆ **બિનઉત્પાદક વય જૂથ :** ઉત્પાદનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફાળો આપતા નથી તેવા બાળકો અને વૃદ્ધોને બિનઉત્પાદક વય જૂથ કહે છે.

4.9 કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો

- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર, પોપ્યુલર પ્રકાશન.
- અર્થશાસ્ત્ર, ધોરણ-૧૧, ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર.
- Indian Economy, Atlantic Publisher

4.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોનાં જવાબો

(A) નીચેના પ્રશ્નોના ટુંકમાં જવાબ આપોના જવાબો

1. પેટાવિભાગ ૪.૨ વાંચો.
2. પેટાવિભાગ ૪.૨ વાંચો.
3. પેટાવિભાગ ૪.૩ વાંચો.
4. પેટાવિભાગ ૪.૪.૧.૨ વાંચો.

5. પેટાવિભાગ ૪.૪.૧.૧ વાંચો.
6. પેટાવિભાગ ૪.૧ વાંચો.
7. પેટાવિભાગ ૪.૩ વાંચો.
8. પેટાવિભાગ ૪.૩ સૂચિ ૪.૨ વાંચો.
9. પેટાવિભાગ ૪.૩ સૂચિ ૪.૨ વાંચો.
10. પેટાવિભાગ ૪.૪.૧.૫ વાંચો.

(B) નીચેના વિધાનો ખરા છે કે ખોટા તે જણાવોના જવાબો

1. સાચું	2. ખોટું	3. સાચું	4. ખોટું	5. સાચું
6. સાચું	7. ખોટું	8. સાચું	9. ખોટું	10. ખોટું